

***HYPOMONĒ* OCH DET NÖDVÄNDIGA VÅLDET: PROFETISK MOTSTÅNDSKRAFT FRÅN UPPENBARELSEBOKEN TILL VÄSTERFÄRNEBO**

ANTON JOHNSON

Teolog

antonkarldavidjohnsson@gmail.com

ABSTRACT ♣ Vilka dygder och gemensamma levnadsmönster krävs för att kyrkan ska vara en profetisk röst i sin samtid? I denna artikel diskuteras denna fråga mot bakgrund av den franske teologen Jacques Elluls idé om våldet som en del av nödvändighetens ordning. Mer specifikt undersöks en specifik dygd, *hypomonē*, som i Uppenbarelseboken ofta översätts med *uthållighet*. I artikeln argumenteras för att *motståndskraft* är en god översättning, och dygden undersöks i relation till en teologisk diskussion i tidskriften *Anvil* om ett ”resilient hopp”, det vill säga ett hopp som tål motgångar i det omedelbara perspektivet och ändå förmår kristna att vara aktiva i världen. Med hjälp av teologen James McClendon och begreppet ”the baptist vision” föreslås, vidare, att *hypomonē* levs ut på olika sätt beroende på om kyrkans eskatologiska hopp förstås som avlägset eller mer gripbart. Till sist provas dygden mot ett historiskt exempel på motstånd mot våldets nödvändighet – de svenska fribaptisternas motstånd mot värnplikt och för rätten till civiltjänst – och föreslår lovprisning som ett aktivt uttryck för *hypomonē* som motstånd mot våldets nödvändighet. ♣

DYGD FÖR PROFETISKT MOTSTÅND

Vad är det för egenskaper som krävs för att kyrkan ska kunna vara en profetisk röst i samtiden? Vilka dygder och gemensamma levnadsmönster blir nödvändiga? Mot fonden av våldet som en del av nödvändighetens ordning, i den franske rättshistorikern, sociologen och teologen Jacques Elluls mening, vill jag dra mitt strå till stacken i frågor som dessa. Vad behövs för att kristna ska kunna vara en profetisk röst mot våldet när det ses som nödvändigt och oundvikligt? Mer avgränsat kommer jag undersöka en specifik dygd på flera olika nivåer. Utgångspunkten är det grekiska ordet *hypomonē*, som ofta översätts med *uthållighet* i svenska biblar. Betecknar *hypomonē* ett passivt uthärdande eller syftar det snarare till ett aktivt motstånd när det används i Uppenbarelseboken? Denna bibliska dygd sätts sedan i relation till en teologisk diskussion om resilient hopp, ett hopp som tål motgångar i det omedelbara perspektivet och ändå förmår kristna att vara aktiva i världen. Jag kommer utifrån detta vidare föreslå att dygden *hypomonē* levs ut på olika sätt beroende på om kyrkans eskatologiska hopp förstås som avlägset å ena sidan, eller om den förstås som mer omedelbart gripbart å den andra. Till sist kommer denna dygd att prövas mot ett historiskt exempel på motstånd mot våldets nödvändighet – de svenska fribaptisterna motstånd mot värnplikten och för rätten till civiltjänst.

Min metod är ett motivstudium som med utgångspunkt i Bibeln förklarar och fördjupar ett tema för att göra det ”levbart” för troende idag. Detta görs genom att sätta fokus på bibeltolkare där den teologiska meningen är framträdande och där en genomgripande existentiell nerv finns i bibelläsningen, parat med kritisk systematisk teologisk och social-historisk reflektion. Undersökningen mynnar ut i uppmaning till doxologisk praktik, vilket kan sägas vara den sista pusselbiten för att införliva *hypomonē* i en persons föreställningsvärld.¹

¹ Den metod som jag beskriver här överlappar med det Sarah Coakley, *God, Sexuality and the Self: An Essay "On the Trinity"* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 88–92, kallar ”Théologie totale”, men skiljer sig i det att jag inte sätter kontemplation som den dominerande praktiken.

Artikeln befinner sig därmed i skärningspunkten mellan teologisk tolkning av Skriften och systematisk teologi. Stephen E. Fowl, en teolog verksam i det förra fältet, ger i en intervju uttryck för att teologisk tolkning av Skriften är varje tolkning av Bibeln som ställer teologiska frågor i förgrunden – detta snarare än snävt förstådda historisk-kritiska frågor.² En av förlöparna till denna tradition är den reformerta teologen Karl Barth. I förordet till den andra upplagan av sin klassiska Romarbrevskommentar försvarar han sitt arbete och förklarar sig inte vara en fiende till historisk-kritiska studier, men han menar att dessa inte går tillräckligt djupt.³ De vågrar att brottas med de stora teologiska frågorna som Skriften ställer oss. Han kontrasterar detta med reformatorn Jean Calvins bibeltolkning:

How energetically Calvin, having first established what stands in the text, sets himself to re-think the whole material and to wrestle with it, till the walls which separate the sixteenth century from the first become transparent! The conversation between the original record and the reader moves around the subject-matter, until a distinction between yesterday and today becomes impossible.⁴

Barth föregriper här i sin beskrivning av Calvins bibelutläggning ett viktigt tema av temporalitet, hur nuet och dået blir svårskiljaktiga för den troende. Uppgiften för bibeltolkaren är inte att avvisa någon klurig passage i Bibeln med att de hör till historien eller den eller den personens föreställningsvärld. Denna form av bibeltolkning nöjer sig inte med att klarlägga historiska detaljer utan vill lägga ut den teologiska meningen för läsaren – och att göra det på ett sätt som tar hela tolkaren i anspråk. Att

² Anton Johnsson, Annika Wilzén och Victor Alphonse (red.), ”98. Stephen E. Fowl”, *Aten och Jerusalem*, online: <https://open.spotify.com/episode/10WZ5gzDXzTjCGRtPvNEHL?si=1df2bbb695b04af2>.

³ Jacques Ellul, *Apocalypse: The Book of Revelations* (övers. George W. Schreiner; Eugene: Wipf & Stock, 2019), 18, som är påverkad av Barth, anmärker på liknande sätt: ”... the text is never actually in direct dependence upon this [textens ursprungs-] cultural milieu, and could as well be a reflection as a contradiction. Therefore the classical historical exegetical research is certainly not useless, but it illuminates the meaning very little.”

⁴ Karl Barth, *The Epistle to the Romans* (övers. Edwyn C. Hoskyns; Oxford: Oxford University Press, 1933), 7.

jag befinner mig nära denna tolkningstradition innebär att jag kan lyfta in både historisk-kritisk forskning men även bibeltolkare som kommer från andra sammanhang – exempelvis Allan Boesak och Jacques Ellul, bibeltolkare som främst är intresserad av textens mening idag.

Varför är det då relevant att undersöka en dygd för att hjälpa kyrkan att vara en profetisk röst i sin samtid? I efterordet till *Asian Americans and the Spirit of Racial Capitalism* särskiljer teologen Jonathan Tran sitt projekt från marxismen – som han till stor del använt som ett analysverktyg. Han gör detta genom att peka på marxismens svårighet för det etiska livet i allmänhet och religion i synnerhet. Detta gör att den inte skapar den sortens människor som möjliggör revolution och grundläggande förändring. För att motstå exploatering behövs gemensamma levnadsmönster, det behövs gemensamma dygder, men marxismens tvekan inför det etiska livet gör att människor som kan bära revolutionen inte formeras i dessa kretsar. Kristna, skriver Tran, väntar inte passivt på revolutionen utan tar i anspråk Guds revolution i Kristus. Revolutionen är därför något som kristna lutar sig in mot, lever i, snarare än något de väntar på och agiterar för. Revolutionen har sin grund i att kyrkan fortsätter vara kyrka, där gemensamma levnadsmönster formas som gör oss kapabla till motstånd.⁵

Jag utgår från att dygd är en god karaktärsegenskap som utvecklas genom att konsekvent handla på ett visst sätt. Samtidigt är dygd något som är beroende av vilket mål en människa är riktad mot. *Hypomonē* kan utifrån Uppenbarelsebokens odjurs perspektiv se ut som nederlag medan det för Lammets armé kan förstås som att segra, eftersom målet hos de senare är att vittna om Kristus snarare än att underkuva.⁶ En dygds riktning – vad som är dess slutmål (*telos*) – är därför avgörande för om det i slutändan är en verklig dygd. Jag hoppas att jag med dessa korta ord kunnat visa på dygd och politik kan höra samman. Dygd och gemensamma

⁵ Jonathan Tran, *Asian Americans and the Spirit of Racial Capitalism* (New York: Oxford University Press, 2022), 293–297.

⁶ Jämför med till exempel Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1984), 135–144.

levnadsmönster kan skapa stabila människor som bär ett motstånd även när oddsen är emot dem och synbar framgång uteblir.

Syftet med denna artikel är att presentera en dygd som är levbar, men hur kan vi veta att så är fallet? För att svara på detta kommer jag testa *hypomonē* mot fribaptisternas erfarenheter i sekelskiftets Sverige. Om lokala uttryck av kyrka är just det centrum som ska generera teologi och etisk reflektion,⁷ är det teologens uppgift att å sin sida pröva om det som hon skriver fram är praktiskt levbart i konkreta gemenskaper. Det som jag här kommer skriva om *hypomonē* behöver alltså prövas mot den kristna kyrkans erfarenhet, vilket jag ämnar göra genom att undersöka hur det står sig i relation till fribaptisternas erfarenheter av uthålligt motstånd – inklusive en kort reflektera kring vad det kan innebära för kristna idag.

DET NÖDVÄNDIGA VÅLDET

Mitt mål är att göra *hypomonē* både grepp- och levbar. För att *hypomonē* ska bli det måste det sättas in i ett sammanhang som tydliggör *varför* det behövs för kyrkans profetiska vittnesbörd. Jag väljer därför att skriva artikeln mot en fond av våldet som nödvändighet, då jag tror att detta sammanhang utgör en projektionsyta från vilken *hypomonē* framträder tydligt. Ellul menar att våldet tillhör en nödvändighetens ordning. Med det menar han inte att våldet i sig är en oundviklig naturlag – även om han stundtals kan ge sken av det – utan att i samhällen som vårt blir våldet en nödvändighet. Våra samhällen är byggda kring en ordning där våldet har en självförstärkande tendens, och därför blir människan inte fri att agera utan hänsyn till det.

Våldet legitimeras även genom att det beskrivs som nödvändigt. Våldet, skriver Ellul, är så föga tilltalande att de som brukar eller uppmuntrar till det ständigt måste legitimera sig – främst genom att säga att

⁷ Vilket det är i den amerikanske teologens mening James W. McClendon Jr. Se till exempel Veli-Matti Kärkkäinen, *An Introduction to Ecclesiology: Ecumenical, Historical and Global Perspectives* (Downers Grove: IVP Academic, 2002), 142–143.

våldet är just oundvikligt eller endast ett svar på andras våld.⁸ Som en respons på detta söker Ellul efter specifikt kristna sätt att bemöta våldet. Ellul anser att den befrielse som Jesus Kristus kommer med är just en befrielse från nödvändigheten. Till och med döden upphör att vara en nödvändighet för Kristus.⁹ Att hemfalla till våldet som nödvändighet är däremot att förvandla evangeliets radikalitet och det som Ellul kallar för kärlekens våld till en ”vis avhandling, en förklarande utläggning, en måttfullhetens moral”.¹⁰ Kristna ska inte göra det som alla andra gör – delta i alla projekt som redan är i gång – utan de ska söka efter den sortens motstånd som är specifikt för dem. I inledningen till sin kommentar till Uppenbarelseboken kontrasterar Ellul verkligheten med sanningen. Världen, samhället som det nu är inordnat kan ses som det verkliga, sakförhållandena, men sanningen är Guds rike. Det vill säga världen är våldsam om vi ser på sakförhållandena, men sanningen är Guds befrielse från våldet. I Uppenbarelseboken finns dock ett nära samband mellan det verkliga och det sanna. Det verkliga – världen i all dess brustenhets – utgör ett medel genom vilket det sanna kan uttrycka sig. På så sätt omvandlar det sanna verkligheten och ger den en mening som den helt uppenbart inte har i sig själv.¹¹ Kanske kan detta ses som ett första steg till en handlingsplan: att vittna om en sanning som i sin tur kan förändra den verklighet vi befinner oss i.

Det kan noteras att ordet nödvändighet snabbt sökt sig in i beskrivningen av ett svenskt medlemskap i försvarsalliansen NATO, hos både politiker och ledarskribenter.¹² Alla andra vägar är kringskurna, det

⁸ Jacques Ellul, *Mot våldet: Realism, våldets nödvändighet och frihetens närvaro* (övers. Anton Johnsson och Christian Lefebvre; Malmö: Spricka Förlag, 2023), 101–103, 113–116.

⁹ Ellul, *Mot våldet*, 133–137.

¹⁰ Ellul, *Mot våldet*, 171–172.

¹¹ Ellul, *Apokalypse*, 17.

¹² Här följer ett urval: Karin Bergqvist, ”Ledarredaktionen listar: därför är det bra att Sverige går med i NATO”, *Gefle Dagblad* (2024), online: <https://www.gd.se/2024-02-26/ledarredaktionen-listar-darfor-ar-det-bra-att-sverige-gar-med-i-nato>; Olov Abrahamsson, ”Ledare: Det gäller att vara beredd på att det värsta kan hända”, *Norrländska Socialdemokraten* (2024), online: <https://nsd.se/ledare/artikel/nato-medlemskapet-ar-bade-logiskt-och-nodvandigt/jnenggnj>; Anna Starbrink, ”Äntligen Nato, nu börjar jobbet”, *Dagens industri* (2024), online: <https://www.di.se/debatt/antligen>

finns bara en väg framåt och det är försvarsalliansen. NATO:s försvarsstrategi bygger på ett kärnvapenparaply till skydd för de allierade länderna. NATO tar avstånd från FN-resolutioner om förbud mot kärnvapen, något som organisationen menar inte kommer leda till verklig nedrustning.¹³ Återigen kan man ana nödvändigheten som en bakgrund: kärnvapens nödvändighet som avskräckning gör en värld utan dem avlägsen.¹⁴

En av våldets lagar är enligt Ellul att det tenderar att institutionaliseras och ombildas – våld föder ständigt nya former av våld.¹⁵ I svensk politisk diskurs är det så kallade DCA-avtalet föga debatterat. Amerikansk militär får tillgång till sjutton svenska militärbaser – amerikansk personal i tjänstgöring kommer att befinna sig utanför svensk straffrätt enligt avtalet.¹⁶ En form av våld som tenderar att frodas vid amerikanska baser är det sexuella – samt sexuell exploatering av annat slag.¹⁷ Kanske är det så att militarisering tenderar att omvandlas till ett sexuellt våld? En anonym sydkoreansk prostituerad konstaterar: "Women like me were the biggest sacrifice for my country's alliance with the Americans. Looking back, I think my body was not mine, but the government's and the U.S. military's."¹⁸ Är offer som dessa också något som tillhör nödvändighetens tvingande ordning?

nato-nu-borjar-jobbet; P4 Dalarna, "Inget NATO-motstånd kvar hos Hultqvist: 'Nödvändigt'" (2024), online: <https://sverigesradio.se/artikel/inget-natomotstand-kvar-hos-hultqvist-s-nodvandigt>.

¹³ "[The ban] will not enhance any country's security... it risks building unrealistic expectations" (NATO, "Arms Control, Disarmament, and Non-Profilation in NATO", online: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48895.html).

¹⁴ Oliver O'Donovan, *Peace and Certainty: A Theological Essay on Deterrence* (Oxford: Clarendon, 1989), kritiserade avskräckningen som metod och menar att den tillhör ett tankesätt präglad av "teknologin". Människan tar teknik som utlovar gudalik gränslös förstörelse och använder denna gränslöshet som en teknisk faktor som ska "omöjliggöra" krig. Den delar på detta sätt mycket med idealistisk pacifism som också tror sig kunna bannlysa våld från världen.

¹⁵ Ellul, *Mot våldet*, 104–106, 110–112.

¹⁶ Sveriges regering, Prop. 2023/24:141, *Avtal om försvarssamarbete med Amerikas förenta stater*, 89–103.

¹⁷ Se till exempel Anna Belle Hoots, "Severing the Connection Between Sex Trafficking and U.S. Military Bases Overseas", *Fordham Law Review* 88/2 (2019), 733–752.

¹⁸ Citerad i Hoots, "Severing", 747.

Om det som Ellul skriver är sant, att Kristus just kommer med frihet från nödvändigheter, hur skulle då ett kristet motstånd mot denna våldets nödvändiga ordning kunna se ut? För att få svar på detta vänder vi oss till Uppenbarelseboken.

UTHÅLLIGHET OCH MOTSTÅND I UPPENBARELSEBOKEN

Jag, Johannes, er broder som i Jesus delar lidandet, kungavärdigheten och uthålligheten [*hypomonē*] med er, hade kommit till ön Patmos för Guds ord och Jesu vittnesbörds skull. (Upp 1:9)¹⁹

Så presenterar sig Uppenbarelsebokens implicite författare, siaren Johannes. Uthållighet, *hypomonē*, kan lätt ge intrycket av något passivt, att tyst härda ut och finna sig i sitt öde. Den amerikanske teologen Jeffery Meyers, som har ett särskilt intresse för frågor om icke-våld, menar att så inte är fallet med *hypomonē* i Uppenbarelseboken. Ordet syftar inte bara till att härda ut, *hypomonē* är något som aktivt görs. Lägg märke till orden som riktas till församlingen i Thyatira: ”Jag känner dina gärningar, din kärlek och din tro, ditt tjänande och din uthållighet [*hypomonēn*] och vet att dina senaste gärningar är fler än dina första” (Upp 2:19).

Hypomonē kopplas här samman med något aktivt, det är något som görs. Det sammankopplas även med dynamiska dygder som kärlek och tro. På samma sätt är det i ett annat av breven till de sju församlingarna. Till kyrkan i Efesos skriver Johannes i Jesus namn:

Jag känner dina gärningar, din möda och din uthållighet [*hypomonēn*] och vet att du inte tål onda människor. Du har prövat dem som kallar sig apostlar men inte är det och du har funnit att de är lögnare. Du är uthållig [*hypomonēn*] du har tålt mycket för mitt namns skull och du har inte tröttnat. (Upp 2:2–3)

Återigen verkar *hypomonē* beteckna något som är aktivt och dynamiskt. Det kopplas här samman med att pröva falska apostlar, att motstå deras undervisning. På samma sätt kopplas i Upp 3:10 *hypomonē* återigen sam-

¹⁹ Bibel 2000 används om inget annat anges.

man med att motstå ideologiska motståndare – och att bevara Jesus ord. Meyers uppmärksammar att alla Uppenbarelsebokens brev till de sju församlingarna avslutas med uppmaningar att ”segra” (gr. *nikaō*), *hypomonē* är just en av de kvalitéerna som bidrar till församlingarnas seger.²⁰ För att segra krävs att församlingarna praktiserar uthållighet. I sin artikel i detta nummer pekar Joel MacInnes på att Uppenbarelseboken manar församlingarna att bära Jesus vittnesbörd, och så vara profeter och vittnen för Jesus.²¹ Likt profeten Johannes ”hade kommit till ön Patmos för Guds ord och Jesu vittnesbörds skull” så har också församlingarna en profetisk roll att bära som kan föra dem dit de inte vill. Att bära Jesus vittnesbörd kan enligt MacInnes både förstås som att frambära ett budskap om Jesus, men kan också ta sig uttryck i ett sorts speglande av Jesus liv – vilket innebär seger genom uthålligt lidande. Att segra kan därför på ett paradoxalt sätt se ut som att bli besegrad. Att på detta sätt vittna om Jesus är att delta i vad MacInnes kallar för ”det allmänna profetdömet” – det är att bära det profetiska ordet om och på samma sätt som Jesus.

I Upp 13:10 står det: ”Den som skall i fångenskap, han går i fångenskap, och den som skall dö för svärdet, han blir dödad av svärdet. Här behövs de heligas uthållighet [*hypomonē*] och tro.” I detta kapitel beskrivs hur ett odjur från havet stiger upp – ett väldigt stridslystet vilddjur. Odjuret får makt att strida mot de heliga och besegra dem. Det som krävs i förhållande till odjuret är just den sortens aktiva uthållighet som tidigare beskrivits i bibelboken.²² Allan Boesak, reformert pastor under den sydafrikanska apartheidregimen och senare ANC-politiker, lyfter i sin utläggning av den aktuella versen fram att ”nästan alla kristna tyder dessa ord som en uppmaning till ’uthållighet’, vilket betyder icke-våld och lidande för förföljda kristna.”²³ Boesak menar att denna läsning kan ha fog

²⁰ Jeffery D. Meyers, ”*Hypomonē* as ‘Enduring Resistance’: Finding Nonviolence in the Book of Revelation”, *The Bible Translator* 69/1 (2018), 48–49.

²¹ Joel MacInnes, ”Det allmänna profetdömet: Kyrkans profetiska roll enligt Uppenbarelseboken”, *HYBRID* 3 (2025), 123–142.

²² Meyers, ”Enduring Resistance”, 49–50.

²³ Allan Boesak, *Tröst och protest: Uppenbarelseboken ur sydafrikanskt perspektiv* (övers. Torsten Norrfjärd; Stockholm: Verbum, 1988), 112.

för sig, men finner det hyckleri ”oroande” där bara de som kämpar för befrielse fördöms och inte de kristna som deltar i repressivt våld. Versen ”fördömer Luther lika mycket som Münzer, Bonhoeffer lika mycket som Oliver Tambo” om den ska läsas som ett kategoriskt förbud mot våld.²⁴ Genom en alternativ läsart (”och den som dödar med svärd, han måste själv bli dödad med svärd”) framhåller han att det är odjuret som brukar svärd, och som så kommer dödas med svärd. Boesak lyfter in Jean Calvins tanke på ”hämnare bland Guds folk” som röjer undan orättfärdiga makter – skall dessa försynens våldsanvändare fördömas när de angriper det odjur som dödar med svärdet?²⁵

Exegeten och den presbyterianske pastorn Brian K. Blount är den som kanske har den mest långtgående översättningen av *hypomonē*. Hans förslag är helt sonika *icke-våldsmotstånd*. Blount pekar på just den aktiva, dynamiska nyansen av ordet och hur det associeras med motstånd. Att kunna motstå är vidare tätt sammanbundet med att tro. Tre av fyra gånger då tro förekommer i Uppenbarelseboken är det i anslutning till *hypomonē* (Upp 2:19; 13:10; 14:12) – att visa uthållighet eller motstå är knutet till förmågan att lita på att Gud och Lammet har kontroll, även om motståndet kan verka meningslöst då man förs till fängelse eller står inför svärdet.²⁶ Det icke-våldsliga framkommer i just den passus som Boesak menar gläntar mot någon form av våldsamt motstånd – ”och den som dödar med svärd, han måste själv bli dödad med svärd”. I Blounts läsning är budskapet liknande det som Jesus framför i Matt 26:52. Blount kopplar vidare Upp 13:10 till den amerikanska medborgarrättsrörelsen icke-våldsmotstånd – medborgarrättsaktivisterna fick utstå polisbrutalitét och förföljelse i tron att Lammet är Herre snarare än rasismens odjur.²⁷ Joel MacInnes har i mailkorrespondens med mig lyft fram kopplingen mellan Upp 2:7 och Upp 13:9–11. Båda uppmanar till att höra – något som i 2:7

²⁴ Boesak, *Tröst och protest*, 112.

²⁵ Boesak, *Tröst och protest*, 113.

²⁶ Brian K. Blount, *Revelation: A Commentary* (Louisville: Westminster John Knox, 2009), 42, 254–255.

²⁷ Blount, *Revelation*, 255.

sammankopplas med Anden. Vi kan alltså här se en nyans av det uthålliga lidandet under odjuret som kan förstås som något som har att göra med lyhördhet inför Anden, och på det sättet är profetiskt.

Bibelteologen Richard Bauckham har i sin *The Theology of the Book of Revelation* lyft fram Uppenbarelskebokens kampmotiv – det pågår en strid mot odjuret. Bauckham lyfter fram de militaristiska bilder som förekommer när Uppenbarelskebokens martyrer, de hundrafyrtiofyra tusen, beskrivs. Dessa martyrer mönstras som ett nytt Israel inför krig (7:6–8), men den kamp som de bjuds in i är inte ett konventionellt krig, det är att delta i Lammets offerdöd (7:14). Att de inte ”befläckat sig med kvinnor” (14:4) kopplar Bauckham till kravet på rituell renhet inför ett heligt krig (5 Mos 23:9–14; 1 Sam 21:5; 1QM 7 3–6). Men denna militaristiska bild förändras när den sätts i sammanhang av att armén ska vara ”fläckfri” – något som syftar på kravet på ett offerdjurs fysiska felfrihet (14:5).

Vidare kopplar Bauckham 13:10 till ett aktivt motstånd, även om han inte diskuterar *hypomonē* explicit. Den kamp som Lammets armé tar del i är ett aktivt motstånd som tar sig uttryck i martyrskap. I 13:7 står det att odjuret ”fick rätt att strida mot de heliga och besegra dem”. Bauckham menar att samma händelse beskrivs från ett annat perspektiv i 12:11 – men där är det Satan som besegras genom martyrernas offerdöd. Det handlar alltså om vilket perspektiv som anläggs på händelsen, folkens perspektiv eller Guds. Men det handlar inte enbart om perspektiv, Bauckhams poäng är att odjuret faktiskt besegras genom martyrerna. Martyrskapet, till skillnad från Uppenbarelskebokens straffdomar, förmår folken att omvända sig till Gud. Martyrerna är en ”första skörd åt Gud och Lammet” (14:4), som leder till att folken kan skördas och föras in i Guds rike (14:14–16). Detta är även poängen i berättelsen om de två vittnena, enligt Bauckham, där folken efter martyrernas död till slut ger ”himlens Gud sin hyllning” (11:10–13).²⁸ På så sätt överträffar vittnena –

²⁸ Richard Bauckham, *The Theology of the Book of Revelation* (New Testament Theology; Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 76–78, 84–88, 90–92, 94–96. Ellul, *Apocalypse*, 177, skriver: ”The ‘Saints’ are characterized here not by good moral conduct nor by theological virtue, but by this endurance; for it is the moment of the increase of temptation (Matthew 24), of the

en bild för kyrkan – med MacInnes ord ”hela den profetiska traditionen”²⁹ genom den stora effekt deras profetiska vittnande har.

Den sista gången *hypomonē* förekommer är i Upp 14:12. Odjuret och det stora Babylon kommer inte bestå för evigt, en ängel förkunnar det som störtat (Upp 14:8). De heliga uppmanas att inte delta i Babylons synder – inte tillbe odjuret eller ta emot dess märke – för att inte ta del i Babylons straff. För att kunna avhålla sig från Babylons synder krävs ”uthållighet [*hypomonē*] hos de heliga, hos dem som bevarar Guds bud och tron på Jesus” (14:12). Meyers påpekar att *hypomonē* här verkar handla om att vägra samarbeta, att inte ta del i de synder som Babylon gör sig skyldig till. Det är återigen inte bara att passivt härda ut – det är att aktivt motstå det onda.³⁰ Feminist- och bibelteologen Elisabeth Schüssler Fiorenza översätter *hypomonē* i Uppenbarelseboken med ”konsekvent motstånd” (eng. ”staying power”).³¹ Hon pekar på hur de etthundrafyrtiofyra tusen i 14:1–5 är ”de som följer Lammet vart den än går” och så utgör en motbild till de som följer odjuret och tillber det (13:3). Att det i dessa hundrafyrtiofyratatusens munnar ”aldrig funnits någon lögn” är också det en motbild – denna gång till det andra odjurets, den falska profetens förförelser och lögner (16:13; 19:20). Schüssler Fiorenza pekar till sist på den för henne inte oproblematiske bilden av att ”de inte befläckt sig med kvinnor” (14:4). Hon pekar på att detta syftar både på motstånd mot de grupper som förför till kompromiss med kejsarkulten (Isebel, till exempel Upp 2:20) och motstånd mot skökan Babylon, den kvinnliga representationen av Rom.³²

Meyers hänvisar till de båda tyska feministteologerna Christine Schaumberger och Luise Schottroff studie om hur *hypomonē* används i

crisis of the drama. Firmness, hope, capacity to resist seduction, discernment of spirits, closure to the demonic work of allurements and separation, resolute keeping of the commandments and of the content of revelation – such is endurance.”

²⁹ MacInnes, ”Det allmänna profetdömet”, 134.

³⁰ Meyers, ”Enduring Resistance”, 51.

³¹ Elisabeth Schüssler Fiorenza, *The Book of Revelation: Justice and Judgment* (Philadelphia: Fortress, 1985), 191.

³² Schüssler Fiorenza, *Book of Revelation*, 188–192, 195, 199.

tidig kristen litteratur. De båda teologerna slår ifrån sig tanken på *hypomonē* som ett passivt lidande, en kvinnlig dygd och foglig egenskap i antikens världsbild. Å andra sidan menar Schaumberger och Schottroff att en sorts manlig hjältemodig och trotsig förståelse av ordet även det leder fel. Meyers påpekar att för dessa båda teologer måste ordet snarare förstås som förtryckta människors vägran att böja sig under ondska och våld, ett vardagligt motstånd som handlar om att fortsätta ha hoppet om Guds rike levande, att skapa en kultur bland dem som vägrar att ge upp tanken på ett rent liv. Meyers konstaterar att denna förståelse av ordet ligger nära hur Uppenbarelsebokens författare använder det.³³ Det går även att konstatera att denna beskrivning knyter an till Trans beskrivning av dygder som gemensamma levnadsmönster som inte främst har att göra med omedelbar framgång utan snarare handlar om att luta sig in i ett rike som redan givits.

Hypomonē i Uppenbarelseboken bär alltså på konnotationer av ett aktivt motstånd. Det är ett aktivt motstånd som tar sig uttryck i att inte samarbeta med det som är ont, samt att vara beredd att lida för denna vägran. Det är inte ord som riktas till enskilda hjältar utan till församlingar, till Lammets armé. Det har därför kvaliteter av att *tillsammans* skapa en kultur som kan motstå det som är destruktivt. Kanske ordet *hypomonē* därför ligger nära "uthålligt motstånd" i betydelse, särskilt om detta uthålliga motstånd förstås som något som görs av en gemenskap. Men att översätta *hypomonē* med uthålligt motstånd bär på risken att förlora ur sikte att det som beskrivs är en karaktärsegenskap eller en dygd. *Hypomonē* förekommer tillsammans med ord som tro och kärlek, ord som beskriver dygder – en grundläggande riktning eller karaktärsdrag i en människas liv. Det beskriver inte främst en handling, utan snarare ett konsekvent sätt att handla som blir en sorts andra natur i en människa. Kanske ordet motstånd därför kan ses som för punktuellt och för externt – det blir ett sätt att handla vid ett visst tillfälle snarare än att beteckna ett djupt karaktärsdrag. *Hypomonē* är något som, precis som tro och

³³ Meyers, "Enduring Resistance", 42–43.

kärlek ska levas ut, men det är också något som karaktäriserar gemenskaperna, något som beskriver dem. Kanske *hypomonē* därför bör översättas mer i linje med "motståndskraft" eller det mer sentida "resiliens", för att just understryka dess karaktär av dygd.

ETT RESILIENT HOPP

Utifrån slutsatsen att *hypomonē* kan förstås som en motståndskraft som troende gemensamt lever ut vill jag i den här sektionen försöka göra detta än mer greppbart genom att ställa denna motståndskraft i relation till en teologisk diskussion om ett resilient hopp. Att ställa dygden i relation till diskussionen bidrar till att öka dess komplexitet och visa hur motståndskraften kan ta sig olika uttryck beroende på teologisk infallsvinkel och tidsperception.

Stockholm Resilience Centre förklarar resiliens med förmågan för människor, natur eller andra system att hantera "shocks and disturbances like a financial crisis or climate change to spur renewal and innovative thinking".³⁴ Resiliens handlar alltså om att kunna motstå, anpassa sig och förnyas även när svårigheter slår mot exempelvis ett ekosystem – eller en kyrka. I september 2013 släppte den teologiska tidskriften *Anvil* ett nummer om hopp och miljö. Numret hade fötts fram ur ett längre projekt där klimatkrisen diskuterats ur ett teologiskt perspektiv.³⁵ I sin ledare lyfter teologen Margot R. Hodson fram behovet av ett resilient hopp. Med detta syftar hon på ett hopp som står sig även när ett mer omedelbart (eng. "proximate") hopp verkar glida den troende ur händerna.³⁶ Den sedan tidigare bekante Richard Bauckham lyfter i numret fram skillnaden mellan det slutgiltiga hoppet ("ultimate hope"), som inte är beroende av människor utan endast har sin grund i Guds transcendens och

³⁴ Stockholm Resilience Centre (Stockholm University), "What is Resilience?", *Research*, online: <https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2015-02-19-what-is-resilience.html>.

³⁵ Se Margot R. Hodson, "Editorial: Discovering a Robust Hope for Life on a Fragile Planet", *Anvil* 29/1 (2013), 1–2.

³⁶ Hodson, "Editorial", 1.

räddningsverk genom den uppståndne Kristus, och ett mer omedelbart hopp som är beroende av vad människor gör i närtid. Det slutgiltiga hoppet får inte leda till eskapism, snarare ska det leda till handlingskraft och uthållighet. Det slutgiltiga hoppet kan bidra med detta just genom att det inte är beroende av idéer som progressivism, tanken på ett historiens ständiga framåtskridande där vi når högre och högre plan i samhällsutvecklingen. Idéer som dessa kan låna sig till ett förnekande av verkligheten. Bauckham påpekar att relationen mellan omedelbart hopp och slutgiltigt hopp inte är ett av progression. Han lyfter fram detta genom att peka på det eskatologiska hoppets ofattbara dimension:

Extinct creatures and lost landscapes – all that God has found good in his creation – will be there. Nothing will be lost except evil and the damage it has done. Of course, we can't imagine it. Ultimate hope ought to be mind-blowing.³⁷

Detta utgör för Bauckham en flyktväg från progressivismens ideologi. Vi utför inte miljömедvetna eller goda handlingar för att de utgör trappsteg till en bättre framtid. När Paulus talar om att vårt arbete inte kommer vara förgäves (1 Kor 15:58) är det snarare för att "it will have effects that will be preserved in the new creation".³⁸ Alltså är det slutgiltiga hoppet något som förmår de kristna till uthålligt och motståndskraftigt handlande i nuet – även då situationen kan verka hopplös – detta eftersom den kristnes handlande inte är beroende av omedelbar effektivitet. Trots dess brist på mätbar effekt kan handlingen bäras vidare och utgöra en byggsten i den nya skapelsen. Bauckham lyfter i sin artikel dock också kontinuerligt upp behovet av ett pragmatiskt handlande. Insikten om skillnaden mellan omedelbart och slutgiltigt hopp hjälper kristna att inse begränsningarna av vad som realistiskt kan förväntas komma ur deras handlingar här och nu.³⁹

Hodson sammanfattar artiklarna i numret med att de pekar mot ett resilient hopp. Det omedelbara hoppet får sin kraft genom det slutgiltiga

³⁷ Richard Bauckham, "Ecological Hope in Crisis?", *Anvil* 29/1 (2013), 43–54 (46).

³⁸ Bauckham, "Ecological Hope", 46.

³⁹ Bauckham, "Ecological Hope", 45–48, 51.

hoppet. Det eskatologiska hoppet leder inte till eskapism utan till en förmåga att se och ta sig an verkligheten som den är – och agera hoppfullt i den.⁴⁰ Det behövs inga skyggklappar om hur illa sakernas tillstånd är eftersom hoppet ytterst sett inte är grundat i det som ligger omedelbart framför näsan. Alldeles särskilt knyter Hodson det resilienta hoppet till Rom 5:3–4 och *hypomonē*:

Mer än så vi är stolta över våra lidanden, eftersom vi vet att lidanden skapar uthållighet [*hypomonē*], uthålligheten fasthet och fastheten hopp. Och hoppet sviker oss inte, ty Guds kärlek har ingjutits i våra hjärtan genom att han gett oss den heliga anden.

Hodson skriver att ju värre situationen blir desto mer blir det resilienta hoppet synligt. Lidandet skapar *hypomonē*, som leder till en inre fasthet och till ett ökat hopp till Guds slutgiltiga seger. Hodson knyter det robusta hoppet till det som Dietrich Bonhoeffer kallade för ”dyr nåd”, en nåd som kräver efterföljelse. Hodson konstaterar att den dyra nåden är det resilienta hoppets källa – den sänder kristna ut att engagera sig i världen; att lida, hålla ut, få en fast karaktär och där upptäcka hoppet.⁴¹

Det resilienta hopp som Margot R. Hodson utvinner ur de olika artiklarna är utmärkt, då det både kopplar an till uthållighet men även till ett aktivt handlande – något som är utmärkande för den sortens *hypomonē-kultur* som vi sett att Uppenbarelseboken pekar mot. I Uppenbarelseboken verkar *hypomonē* inte handla om att passivt uthärda svårigheter, det har mer nyans av att aktivt konfrontera odjuret, en konfrontation som kan leda till lidande och martyrskap. Som Hodson utlägger Rom 5:3–4 skapar lidandena uthållighet, vilket ger en fast karaktär. Detta förmår de kristna att hoppas även när oddsen verkar vara emot dem. Blounts förståelse av *hypomonē* som kopplat till tro – en blick på tillvaron där Gud och Lammet ytterst har kontroll snarare än odjuret – ligger nära till hands. *Hypomonē* är kopplat till en förmåga att hoppas även när allt verkar tala emot hoppet, eftersom det är grundat i Guds transcendens.

⁴⁰ Hodson, ”Editorial”, 3.

⁴¹ Hodson, ”Editorial”, 3–4; se även Margot R. Hodson, ”Ett nytt slags hopp”, *NOD* 2 (2019), 20–23.

Det som jag önskar utforska ytterligare är frågan om temporalitet eller tidsperception. Den syn på tiden som här framkommer där det slutgiltiga hoppet tenderar att befinna sig på en avlägsen punkt på tidsaxeln, det är en transcendent punkt som ger hopp men inte är gripbar i nuet. Bauckham manar att i det omedelbara främst agera måttfullt, men i ljuset av det slutliga hoppet. Det slutliga hoppet blir närmast som en avlägsen fyr som kastar sitt ljus mot oss, men trots allt är på annan ort. Även om måttfullhet kan vara vist i många situationer, kan det också leda till en mindre radikal motståndskraft. Kanske detta är ett hopp som i lite för hög grad uppmuntrar oss till att ansluta oss till det som andra redan gör, i stället för att djärvt leva med en blick på ett nu där Lammet redan regerar –⁴² med andra ord just det Ellul varnar kristna för när han diskuterar våldets nödvändighet? Kan en annan perception av tid här vara fruktbar för att skapa den sorts motståndskraft som Uppenbarelseboken vittnar om? En motståndskraft som är grundad i det skandalösa påståendet att ett slaktat Lamm har kontroll över historien?

Teologen Arne Rasmusson har pekat på dissenterprotestantismens betydelse för samhällsförändring, det vill säga protestantiska rörelser som avviker från de större stats- eller folkkyrkornas teologi och organisation.⁴³ Det som är utmärkande för rörelsernas arbete för samhällsförändring är en brist på måttfullhet. Rasmusson lyfter bland annat rörelsernas krav på slaveriets avskaffande då få trodde detta var ekonomiskt möjligt. Kanske kan detta härledas till en speciell förståelse av tid, något som den amerikanske teologen James W. McClendon Jr. kallat för "the baptist vision".

DÅ ÄR NU OCH DET DÄR ÄR DET HÄR

Om de hundrafyrtiofyrtusen heter det att "de följer Lammet vart det än går" (Upp 14:4). Schüssler Fiorenza påpekar att meningen är grammatiskt

⁴² För denna tendens se exempelvis, Bauckham, "Ecological Hope", 48–49; Andy Atkins, "Communicating Hope in the Real World", *Anvil* 29/1 (2013), 71–86 (81).

⁴³ Arne Rasmusson, "Kyrkan och kampen för ett bättre samhälle: En alternativ historia" i *STK* 96/2 (2020), 173–199.

svår att tyda – har de hundrafyrtiofyrtusen *förut* följt Lammet varthän det än begett sig eller är det så att de *nu* följer Lammet vart det än går? Hon påpekar att båda läsningarna är möjliga och landar i att meningen pekar bakåt mot Upp 13:10, där de som följer Lammet leds in i fångenskap, samtidigt som det har en framtida referent; nu *leds* de hundrafyrtiofyrtusen till eskatologisk frälsning av Lammet.⁴⁴ Kanske är grammatiska klurigheter som dessa inte oavsiktliga utan just till för att betona samhörigheten mellan de som *förut* följt Lammet och de som nu gör det. Dagens efterföljare av Lammet hör samman med de som gått före. Texten är både då och nu. Allan Boesak kallar sin tolkningsmodell av Uppenbarelsboken för den samtidshistoriska. Den politiska situationen i mindre Asien är av yttersta vikt för att förstå boken, men samtidigt

när ingen profetia sin fulla slutliga uppfyllelse endast i ett speciellt ögonblick eller ens i en serie av händelser. Om profetian ger uttryck åt en obestriddig sanning som kommer från Gud, då kommer den uppfyllas på olika sätt i olika tider av världshistorien.⁴⁵

Uppenbarelsboken är alltså en bok som talar både till ett då men också till vårt nu. Det är en bok i flera tider.

Den amerikanske teologen James W. McClendon Jr. har skrivit sin systematiska teologi utifrån vad han kallar "the baptist vision".⁴⁶ McClendon använder här *baptist* som ett relativt vitt begrepp, snarare än ett smalt konfessionellt. Det syftar på församlingar som knyter an till den radikala reformationens förståelse av församlingen – där just den lokala församlin-

⁴⁴ Schüssler Fiorenza, *Book of Revelation*, 190. Ellul, *Apocalypse*, 202–203, 219–220, pekar också på en sådan temporal tvetydighet – och för fram att Uppenbarelsboken inte ska läsas som en succession av händelser eller ett tidsschema (se även noten till Upp 4:10 i Bibel 2000).

⁴⁵ Boesak, *Tröst och protest*, 24–25. Ellul, *Apocalypse*, 24, uttrycker denna atemporalitet än mer radikalt: "The Apocalypse does not describe a moment in history but reveals to us the permanent depth of the historical: it is then, one could say, a discernment of the Eternal in Time, of the action of the End in the Present, the discovery of the new Eon, not at the end of time, but in this present history, the Kingdom of God hidden in this world."

⁴⁶ Curtis W. Freeman, "Introduction" i James W. McClendon Jr., *Ethics, Systematic Theology I* (Waco: Baylor University Press, 1994), xii, skriver att McClendon väljer att tala om sin teologi som baptistisk med litet b, detta för att särskilja mot baptistisk som en samfundsbeteckning (vilket på engelska innebär "B"). Det blir exempelvis ett sätt att inkludera anabaptism "(Ana)-baptist".

gen är det levande centrat för teologins utformning.⁴⁷ McClendon sammanfattar "the baptist vision" med att "the church now is the primitive church and the church on judgment day".⁴⁸

McClendon jämför den "baptistiska" tidsuppfattningen med den katolska eukaristiska teologin, där brödet inte *symboliserar* Kristus kropp utan *är* Kristus kropp. På samma sätt är den "baptistiska" gemenskapen inte *jämförbar* med Jesus lärjungar eller historiskt nedströms från dem – de *är* Jesus lärjungar och hans bud är direkt riktade till dem. De danska teologerna Bent Bjerring-Nielsen och Henrik Holmgaard påpekar att "this is that" för McClendon syftar tillbaka till urkyrkan, den troende lokala gemenskapen nu är i ett levande sammanhang tillsammans med den första kyrkan. "Then is now" syftar då framåt mot den eskatologiska horisonten som den lilla lärjungagruppen på samma sätt befinner sig i ett levande sammanhang med. Men detta innebär inte att eskatologin är överrealiserad, det finns fortfarande en medvetenhet om att Guds rike är "redan nu, men ännu inte".⁴⁹ McClendon kontrasterar "the baptist vision" med en möjlig katolsk uppfattning om kyrkan nu som den apostoliska kyrkan. McClendon anser att denna uppfattning kräver en idé om succession och berättigad utveckling – något som är främmande för "baptisten".⁵⁰ McClendon sammanfattar:

The baptist "is" in "this is that" is therefore neither developmental or successionist, but mystical and immediate; it might better be understood by the artist and poet rather than by the metaphysician or dogmatist.⁵¹

Denna känsla av omedelbarhet till de bibliska texterna innebär att de profetiska orden har en direkt relevans för livet i den kristna gemenskapen, enligt McClendon. Det innebär att kyrkan nu *är* kyrkan vid Kristus

⁴⁷ Se till exempel Bent Bjerring-Nielsen och Henrik Holmgaard, "Hvad är menighedsbaseret teologi? En undersøgelse af forholdet mellem teologi og kirke hos Regin Prenter og James Wm. McClendon", *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 48/3 (2021), 215–230 (224–225).

⁴⁸ James W. McClendon Jr, *Ethics, Systematic Theology I* (Waco: Baylor University Press, 1994), 30.

⁴⁹ Bjerring-Nielsen och Holmgaard, "Hvad är menighedsbaseret teologi?", 226–227.

⁵⁰ McClendon, *Ethics*, 32.

⁵¹ McClendon, *Ethics*, 32.

återkomst.⁵² McClendon menar att den nytestamentliga eskatologin – där Guds nya *eon* bryter in i nuet – är relevant för kristen fredsetik.⁵³ Guds fredsrike är alltså inget som är förskjutet till en avlägsen framtid, det är något som är aktuellt och ska levas ut nu, detta kommer framgå när vi vänder oss till de svenska fribaptisterna nedan.

Den socialistiske sekelskifteshistorikern och juristen Ernest Belfort Bax menar att nederländska anabaptister på 1500-talet utmärktes av något som påminner om "the baptist vision". Bax ger följande kritiska diagnos: "Destitute of all knowledge of history, save perhaps here and there an isolated fragment, there was no break for them between the biblical story and their own age."⁵⁴ För Bax är detta tveeggat. Det innebär en närhet till en icke-våldsetik för dessa anabaptister, men den andra änden av svärdet är att eftersom den bibliska tiden är nu så kan även sentida profeter uppkomma. Profeter som dessa har i exempelvis Münster manat de heliga till att själva ta till svärd för att förbereda det nya Jerusalem.⁵⁵

Bax diagnosticering av något som påminner om "the baptist vision" ger en viktiga tankeställare. En apokalyptisk världsbild kan ge upphov till apokalyptiskt våld. Det som vi dock kan notera är att en annan sorts temporalitet smyger sig in i dessa kiliastiska sammanhang. Enligt Bax uppkom en övertygelse hos "profeten" Jan Matthys om att "the time of enduring, forbearing, meekness and suffering was past, and that his mission was to shew [sic] them the new way of vengeance and destruction of the godless ...".⁵⁶ *Hypomonē* i betydelsen av en moståndskraftig, men mild, uthållighet hör här till en överskriden tid, något nytt har inträtt. Uthålligheten och mildheten är passerade på grund av tusenårsrikets snara ankomst, alltså på grund av ett brott i tiden.⁵⁷ Men en sådan uppfattning kräver idéer om succession och berättigad utveckling – något som vi med hjälp av Mc-

⁵² McClendon, *Ethics*, 32–33.

⁵³ McClendon, *Ethics*, 317–320.

⁵⁴ E. Belfort Bax, *Rise and Fall of the Anabaptists* (London: Swan Sonnenschein, 1903), 163.

⁵⁵ Bax, *Rise and Fall*, 168–171.

⁵⁶ Bax, *Rise and Fall*, 170, min kursivering.

⁵⁷ Bax, *Rise and Fall*, 169.

Clendon kan förstå som avsteg från "the baptist vision", där i stället framtidens och det förgångnas närvaro i det nuvarande betonas. Detta skulle innebära att den speciella form av motståndskraft som Uppnåelseboken manar till inte kan förstås som del av ett överskridet stadium, det är snarare något som ständigt måste tas emot och upprepas i en ny tid.

Det resilienta hoppet som Bauckham och Hodson med fler gav uttryck för består av ett "nu" på avstånd från ett slutgiltigt, eskatologiskt hopp. I McClendons perspektiv är det slutgiltiga hoppet snarare omedelbart nära i nuet, men även om tron tas emot och upprepas görs detta i en ständigt ny tid. Motståndskraft, *hypomonē*, kommer därför att innebära olika saker i olika tider, trots det förblir det samma dygd.

Härnäst vänder vi oss till en grupp som levt med en "baptist vision"-uppfattning av tillvaron. Detta är en gemenskap som dessutom blivit ledda till fångenskap för sitt motstånd mot våldets nödvändighet (Upp 13:10) mer än andra i svensk kyrkohistoria. Vi vänder oss till fribaptisterna och deras organiserade kampanj för att införa möjligheten till civil-tjänst i Sverige. Vi gör detta för att se hur motståndskraften kan ta sig konkret uttryck i levd erfarenhet. Teologi är inte mycket värd om den inte har en resonansbotten med levd erfarenhet, detta om teologi främst är det som behövs för att kristna gemenskaper ska kunna leva på ett sätt där Kristus är i centrum, där det finns gemenskap med Anden och där Guds rike ger livet dess form.⁵⁸ Fribaptisternas kamp utgör ett konkret fall där våldet som nödvändighet utmanats i Sverige, något som kan hjälpa oss att tänka kring vårt eget sammanhang. Jag tror att exemplet från fribaptisterna visar hur en annorlunda uppfattning av tid leder till en mer radikal form av motståndskraft. Den omedelbarhet med vilken den nytestamentliga eskatologin förstås leder till ett risktagande och en beredvillighet att lida som ligger långt bortom något städat eller måttfullt. Fribaptisterna lever med en annan verklighet omedelbart närvarande, en där man inte vill råka i strid med Lammet själv.

⁵⁸ Se Kärkkäinen, *Ecclesiology*, 142–143.

ATT INTE HAMNA I STRID MED LAMMET

Den kanadensiske historikern Peter Brock beskriver fribaptisterna, en tidig splittring från Svenska Baptistsamfundet, som en kristen rörelse som främst drog sin medlemskår från samhällets fattigare och lantliga befolkning. Som rörelse intog de också en konsekvent pacifistisk hållning. Utifrån ett efterföljelsemotiv vägrade de att delta i både stridande och icke-stridande militärtjänstgöring.⁵⁹ Den pacifistiska hållningen, som till en början var sällsynt i den bredare frikyrkligheten, blev med tiden allt vanligare. Brock menar att fribaptisternas pacifism var en katalysator för detta. Kring andra världskriget var antalet som vägrade militärtjänstgöring dubbelt så många från de reguljära baptisterna jämfört med fribaptisterna.⁶⁰ Fribaptisterna var också en viktig katalysator för införandet av civiltjänst snarare än militärtjänst för dem som utifrån sitt samvete vägrade vapen. Lekmannateologen Henning Melander använde fribaptisterna som exempel när han argumenterade för rätten till civiltjänst. Även den liberala riksdagsledamoten och baptisten Jakob Byström, själv inte pacifist, argumenterade under flera årtionden för rätten till civiltjänst, något som gick igenom först 1920. Byström betonade samvetets vikt, fribaptisterna utgjorde exempel på några som led för sin övertygelses skull. Brock lyfter fram en kunglig cirkulärskrivelse från 1902, där de som av religiös övertygelse inte kunde bära vapen medgavs möjligheten att sättas i icke-stridande tjänst – något som dock inte var tillräckligt för fribaptisterna som vägrade allt samröre med det militära.⁶¹

Förläggaren, pastorn och teologen Pascal Andréasson har i sin kandidatuppsats i historia belyst hur fribaptisternas värnpliktsvägran kan förstås som en organiserad rörelse med ett mål – att avskaffa tvingande

⁵⁹ Peter Brock, *Freedom from Violence: Sectarian Nonresistance from the Middle Ages to the Great War* (Toronto: University of Toronto Press, 1991), 282–284, 288–291.

⁶⁰ Brock, *Freedom*, 295. Det kan dock nämnas att kyrkohistorikern Torsten Bergsten, *Frikyrkor i samverkan: Den svenska frikyrkoekumeniken 1905–1993* (Stockholm: Verbum, 1995), 59–62, ser den tilltagande frikyrkliga pacifismen, som bland annat mynnar i 1929 års Frikyrkomötes uttalande för samvetsfrihet och emot allmän värnplikt, som ett uttryck för anpassning till en avrustande samtid.

⁶¹ Brock, *Freedom from Violence*, 285–292.

militärtjänst.⁶² I det av Andréasson sammanställda materialet från samfundstidningen *Upplýsningens vän* 1872–1904 framkommer också medlet för att nå detta mål – *hypomonē*, en uthållig vägran att anpassa sig efter krigsmakten och vara beredd att lida för denna vägran. Det som också är intressant är att personerna i det återgivna materialet till stor del andas och lever i Uppenbarelseboken. Texten befinner sig inte på tryggt avstånd från dem, det är snarare något som är samtida.

I ett lärarmöte i Västerfärnebo diskuterar samlade fribaptistiska förkunnare om hur man bör göra för att uttrycka sin opposition till den allmänna värnplikten. I det av Andréasson återgivna referatet så listas olika alternativ. Det ses som önskvärt att uttrycka sin opposition så tydligt som möjligt, genom att i så många led som möjligt vägra deltagande i krigsmakten. Här ses "lidandet för tron" som det mest potenta medlet för att få till stånd en förändring i värnpliktslagen.⁶³ En vanlig metod var att under mönstringen vägra ta emot inskrivningsboken – något som sker i flera av de återgivna berättelserna i *Upplýsningens vän*. Ett agerande som verkar ha orsakat mycket tumult.⁶⁴ Andréasson sammanfattar fribaptisternas inställning med att det ansågs bättre att vägra betala de utmätta böterna för att i stället låta dem omvandlas till fängelsestraff.⁶⁵ En följetång under dessa år är berättelsen om Anders Hansson som vägrar att betala böter och för detta döms till fängelsestraff i sju omgångar. Andra dömdes till straffarbete. Vissa gav dock med sig och valde att betala en årligen återkommande bot, ett mönster är att länsman hotar med att beslagta den anklagades cykel och att denna då ger med sig och betalar.⁶⁶

⁶² Pascal Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran 1872–1904: Dialoger och fängelsepraktik i Sveriges första kollektiva pacifistiska rörelse* (Kandidatuppsats: Mittuniversitet, 2021); se också diskussionen av Pingströrelsen i detta nummer: Pascal Andréasson, "Pingströrelsen som tyst pacifistisk folkrörelse", *HYBRID* 3 (2025), 1–35.

⁶³ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 21. Det går att kritisera mitt val att använda Andréasson då detta arbete är forskningsförberedande. Men jag anser att kritiken närmast faller tillbaka på den svenska högskolevärldens bristande intresse för primärforskning om denna fascinerande rörelse. Andréassons arbete är det bästa tillgängliga.

⁶⁴ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 19, 29.

⁶⁵ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 35.

⁶⁶ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 32–33, 25, 29–31.

Det rekommenderade medlet för förändring är ståndaktighet, att visa motståndskraft. Det referats bland annat på läraremötet i Bispberg till kväkarna som genom att hålla ut i sin övertygelse till slut fick till stånd en lag som möjliggjorde för dem att undslippa vapentjänst.⁶⁷ Hellre än att inkomma med skrivelse till riksdag anser de att "lida, bida, tro och hoppas" är det som kommer ge resultat.⁶⁸ Den ständiga förmaningen i *Upplysningens vän* är att härda ut i lidandet.⁶⁹ Det som vi alltså ser här är *hypomonē* i praxis. För att besegra den allmänna värnplikten, en av våldets tvingande nödvändigheter, är de fribaptistiska troende beredda att lida uthålligt. Men det är inte uthållighet i form av ett passivt uthärdande. Det fribaptisterna gör är i stället snarast provokativt och uppsökande. De kommer till mönstringsplatsen och vägrar ta emot inskrivningsboken, de uppmanas vidare att inte gå böternas tysta väg utan att aktivt välja fängelsestraffen. De provocerar och går in i vad som kan kallas för ett icke-våldsmotstånd mot krigsmakten där medlet i kampen är *hypomonē*. Att tålmodigt bära vad som än kastas mot dem, "kosta hvad det vill"⁷⁰ och så utgöra en moralisk hävstång som väcker människors samveten. Dessa ofta enkla, lantliga mäns öden genljuder av det Schaumberger och Schottroff sagt om *hypomonē*; att det är fattiga människors vägran att böja sig under ondska, att skapa en kultur där man vägrar ge upp tanken på ett rent liv.

Fribaptisternas kamp genljuder även av hänvisningar och allusioner till Uppenbarelseboken. Andréasson noterar över lag närheten till Bibeln, att man skriver in sig själva tillsammans med Johannes Döparen och Jesus i fångelset. Uppenbarelseboken utgör tillsammans med dessa berättelser ett då som är nu.⁷¹ Vid läraremötet i Västerfärnebo 1887 heter det att en fribaptist inte ska låta sig upptas i någon kapacitet i krigsmakten samt ska vägra att delta i vapentjänst. Detta eftersom man annars riskerar att hamna i strid med Lammet själv. Det hänvisas här till Upp 19:11–21.⁷² I detta

⁶⁷ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 18.

⁶⁸ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 20–22.

⁶⁹ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 24.

⁷⁰ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 18.

⁷¹ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 34.

⁷² Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 17, 18.

stycke beskrivs det hur Kristus återvänder som ”herrarnas herre och konungarnas konung” och besestrar en väldig här ledd av odjuret. Konsekvensen av att skriva in sig i Sveriges härar är alltså konflikt med det Lamm som besestrar härar. En viss E. A. Hällström gör denna koppling explicit i sitt vittnesbörd i *Upplysningens vän*. Han menar att han på grund av Jesus lära inte kan delta i ”vilddjurets tjänst”. För detta döms han till böter à 40 kronor i fem år. Han har betalt två böter och suttit en vecka i fängelset två år för ovilja att betala. Vid tiden för artikeln vet han inte vet vad hans öde blir för den sista boten.⁷³ Att mönstras i odjurets härar är alltså inte något som eventuellt äger rum i en avlägsen framtid – det är något som den kristne tar ställning till här och nu.

Militaristiska tongångar genljuder i fribaptisternas vittnesbörd såsom Andréasson återger dem, i stället för vara soldat ska troende höja ”fridsfurstens banér” med E.A. Nordgrens ord.⁷⁴ En Alfred Hellström vänder också på de etablerade tankarna om feghet och mod och anklagar dem som drar sig undan från värnpliktsvägran för en feghet som berövar dem sällheten att kämpa under fridsfurstens banér.⁷⁵ Tankarna går här till Lammets armé av oskyldiga, fläckfria vittnen som enligt Bauckham mönstras för martyrskapet. En viss Per Lundin vars brev hem till sina föräldrar publicerat i *Upplysningens vän* skildrar ett förhör som han utsatts för av en major:⁷⁶

- Och du vågar sätta dig upp mot våra präster och Sveriges lag?
- Jag vågar att handla efter Jesus bud, hans, som är konungarnas konung och herrarnas herre.

Lundin menar att Jesus bud att älska medmänniskor och även fiender går stick i stäv med krigsmaktens bud. Här kan vi återigen se en tydlig allusion till Upp 19:16. Fribaptisterna är indragna i en apokalyptisk kamp där det gäller att inte hamna i strid med Lammet själv. De svenska härarna är

⁷³ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 30.

⁷⁴ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 31.

⁷⁵ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 28.

⁷⁶ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 27.

odjurets härar – då är nu – och det gäller att välja sida: konungarnas konung eller Sveriges lag och prästerliga propaganda?

En återkommande refräng som fribaptisterna använder i det av Andréasson insamlade materialet är motiveringen att de inte kan strida på grund av "Guds ord och eget samvete" – och därför väljer de att gå i fängelse eller betala böter. Att formuleringen är återkommande tror Andréasson kan vara tecken på att det var en muntligt inlärd fras eller ett traderat idébegrepp. Han noterar att formuleringen inte återfinns i Nya testamentet.⁷⁷ Detta är sannolikt, men det går också att se resonans med ett ord från inledningen av Uppenbarelseboken: "Jag Johannes ... hade kommit till ön Patmos för Guds ord och Jesu vittnesbörds skull" (Upp 1:9). Fribaptisterna hamnar i fängelse på grund av Guds ord och det egna samvetet, Johannes hamnar på Patmos på grund av Guds ord och Jesus vittnesbörd. Det finns här en möjlig resonansbotten som genljuder från biblisk exil till svenska fängelsten. Johannes delar "i Jesus ... lidandet, kungavärdigheten och uthålligheten [*hypomonē*] med er" – kanske uppfattade fribaptisterna det som att de delade uthålligheten med Johannes, upprepade hans uthållighet, när de kastades i fängelser på grund av Guds ord och sitt samvetes skull. När de kastas i fängelserna är de trofasta vittnen och bär ett profetiskt vittnesbörd mot våldets nödvändighet, precis som Johannes gjort tidigare när han speglar Jesus liv.

I Kierkegaards *Upprepningen* önskar en ung poet återvinna, upprepa, en förlorad kärleksrelation. Problemet för den unge poeten är att han fastnat i en erinrande kärlek, en hågkomstens kärlek – det är ett sorts tidlöst minne av vem flickan är som poeten lever på och det tillåter inget framåtskridande. Kierkegaard skriver: "Erinringen har den stora fördelen att den börjar med förlusten, och följaktligen är den säker, emedan den ingenting har att förlora."⁷⁸ Kierkegaard kallar filosofi som börjar i hågkomsten för "hednisk". I Platons filosofi är erinringen grunden till kunskap. I den sokratiska dialogen *Menon* förklaras en slavpojkes förmåga att lösa geo-

⁷⁷ Andréasson, *Fribaptismens värnpliktsvägran*, 34.

⁷⁸ Sören Kierkegaard, *Upprepningen: Ett försök i experimentell psykologi* (övers. Stefan Borg; Reboda: Nimrod, 1995), 11.

metrisk problem, genom klyftiga uppfodrande frågor, med att kunskapen redan är tillgänglig i pojken själ. I dialogen *Faidron* förklaras kunskapens närvaro med att människans själ som preexistent befunnit sig i idévärlden och kontemplerat Formerna.⁷⁹ Den hedniska kunskapen är alltså i grunden tillbakablickande – det som är värt att veta har alltid funnits och kommer alltid vara, vilket också innebär att framåtskridande är omöjligt.

Kierkegaard kontrasterar erinran med upprepning – vilket är det kristna sättet att förhålla sig till tillvaron. Skillnaden dem emellan är riktningen. Erinran riktar sig bakåt – men upprepningen är att ”erinras framlänges”.⁸⁰ Kierkegaard liknar upprepningen med en ”älskad hustru” och vid ”det dagliga brödet” – den har inte hoppets flyktighet eller erinrans vemod, men präglas snarare av trofasthet som kräver mod och handling.⁸¹ Och inte minst, som Kierkegaard skriver ”... om någonting ska ske så måste det ske i kraft av det absurda”.⁸² För att en upprepning av kärleken ska vara möjlig, måste den alltså grundas i transcendens eller det religiösa.

Den episkopala prästen och teologen Kara N. Slade beskriver Sören Kierkegaards syn på tiden i termer som är närbesläktade med ”the baptist vision”: Kristushändelsen är unik, men den upprepas i den troendes liv och mottas i tron på ett sätt som överbryggar skillnaden mellan de första lärjungarna och människor i vår samtid.⁸³ Kierkegaard vägrar, enligt Slade, att tillskriva Kristushändelsen nödvändighet, som om det vore ett uttryck för ett generellt historiskt mönster. Snarare är det Guds fria gåva som gavs en gång i historien. Varje ny generation ställs inför och bereds möjlighet att ta emot och så upprepa denna gåva. I kontrast till progressivismens trappsteg mot en bättre framtiden, där nuet är en språngbräda

⁷⁹ Se Nancey Murphy, *A Philosophy of the Christian Religion for the Twenty-First Century* (London: SPCK, 2018), 19.

⁸⁰ Kierkegaard, *Upprepningen*, 5.

⁸¹ Kierkegaard, *Upprepningen*, 6.

⁸² Kierkegaard, *Upprepningen*, 61.

⁸³ Kara N. Slade, *The Fullness of Time: Jesus Christ, Science and Modernity* (Eugene: Cascade Books, 2021), 61–62.

mot framtiden, citerar Slade Kirkegaard med att "the whole thing is in suspense" och "built upon the abyss".⁸⁴

Vad har detta att göra med fribaptister och deras kamp? Jo, främst vill jag med detta särskilja "the baptist vision" från en sorts tillbakablickande nostalgi över svunna gyllene tidsåldrar. Jag önskar särskilja den från en erinrans passivitet. Det som i stället krävs för att en församling ska kunna upprepa Jesus liv, upprepa lärjungaskapet, är ett minne som är riktat framåt – erinran framlänges. Skillnaden mellan erinran och upprepning är den mellan nostalgi och trofasthet. Det gäller att komma ihåg, göra närvarande, Jesus på ett sätt som gör en ny trofast handling möjlig i nuet, inte bara en nostalgisk hågkomst av vem Jesus var eller är i metafysisk mening. För att en upprepning ska ske måste "det där bli det här" – Jesus Kristus måste översättas i trofast handling i nuet. Jesus måste bli det dagliga brödet, den älskade hustrun som man ständigt på nytt lever trofast gentemot för att så kunna upprepa den första församlingens kärlek. Men främst, om något ska ske måste det ske i kraft av det absurda, i det märkliga faktum att Gud faktiskt finns och är verksam! Eller, för att uttrycka det annorlunda: för att upprepning ska vara möjlig måste Anden överbrygga Lessings fula dike, och göra Kristus liv närvarande i ett nytt sammanhang. Kyrkans handlande är inte en väg mot succesiv förbättring, progression, nej – hon står på samma plats, jämsides, med de som gått före henne och uppmanas till samma sak: att i tro ta emot Kristus liv och upprepa det.⁸⁵ Enligt Uppenbarelseboken är just detta en aspekt av att vara profetisk.

Det finns dock en annan riktning som är lika viktig. Om upprepning är att erinra framlänges så kan föregripande sägas vara att hoppas baklänges, eller att låta hoppet bryta in i nuet och på ett avgörande sätt forma det. Den motståndskraft eller resiliens som Lammets armé uppvisar i Uppenbarelseboken är beroende av att de vet att det stora Babylon är störtat. Bauckham anser att Upp 12:11 och 13:7 beskriver samma händelse. I odjurets linjära tidsuppfattning ser det ut som martyrerna för-

⁸⁴Slade, *Fullness of Time*, 57–62.

⁸⁵Jfr Nathan R. Kerr, *Christ History and Apocalyptic: The Politics of Christian Mission* (Eugene: Cascade Books, 2009), 13–17.

lorar, men från Guds perspektiv är det martyrerna som besegrar odjuret. För att uttrycka sig med mennonitteologen John Howard Yoder: icke-våld ”is right, in the deepest sense, not because it works, but because it anticipates the triumph of the Lamb that was slain”.⁸⁶

HUR KAN KYRKAN MOTSTÅ VÅLDETS NÖDVÄNDIGHET?

I den här artikeln har jag försökt visa på en dygd som krävs för att kyrkan ska kunna vara en profetisk röst i samhället. *Hypomonē* är en dygd som ofta översätts som *uthållighet*, men många bibelutläggare menar bär på mer aktiva konnotationer i Uppenbarelseboken. Snarast handlar det om en *motståndskraft* inneboende i gemenskaper som vägrar att böja sig inför det onda. Jag har, vidare, satt denna motståndskraft i relation till det resilienta hopp som bland annat Margot R. Hodson beskriver som av stor vikt i klimatkrisen. Detta hopp är starkt kopplat till *hypomonē* – det är genom uthållighet i lidanden som förtröstan på det slutliga hoppet kan stärkas. Jag invände dock att detta slutliga hopp tenderade att placeras långt borta på tidsaxel, och att nuet då tenderade att präglas mer av pragmatiska överväganden. För att möta detta diskuterades ”the baptist vision” som James W. McClendon, Jr. bygger sin systematiska teologi kring. Här blir Bibelns värld, den första församlingen och det eskatologiska hoppet, närvarande i nuet. Det är just denna blick på tillvaron som blir synlig i de svenska fribaptisternas utövande av motståndskraft. Centralt i dessa lantliga baptisters motstånd mot militärtjänstgöringens nödvändighet är en vägran att böja sig inför det onda. Uppenbarelsebokens ord är närvarande i deras nu – inte förskjutet till en avlägsen framtid. De upprepar Kristus liv och föregriper även det eskatologiska slutet, med Elluls ord ”a participation in history in taking into oneself the present end”.⁸⁷

⁸⁶ John H. Yoder, *Peace without Eschatology?* (Scottsdale: Concern, 1961), 10. John Howard Yoder begick under sin akademiska karriär en stor mängd sexuella övergrepp på olika kvinnor. Det är därför med stor tvekan som jag citerar honom här – han själv var ett misslyckande på ett fredligt föregripande av Lammets seger.

⁸⁷ Ellul, *Apocalypse*, 26.

Mitt förslag är alltså att den motståndskraft som krävs för att kyrkan ska vara en profetisk röst är avhängig av förmågan att absorbera det profetiska ordet, ordet om Kristus, och låta det föregripas eller upprepas i det egna livet. Lammet har segrat över det stora Babylon, därför kan kyrkan hålla ut och motstå det onda. Därför kan hon stå emot det som ser ut som en ofrånkomlighet och nödvändighet, en annan verklighet redan är närvarande för henne. Församlingarna måste urskilja sina odjur, vägra ge upp tanken på ett rent liv och i stället leva ut Guds nya tidsålder av fred. Att vara profetisk är alltså att låta Uppenbarelsebokens profetiska ord vara något som upprepas i nuet i församlingens liv. Det är också detta som bland annat MacInnes pekar på som en aspekt av att vara profetisk, att spegla Kristus liv och så vara ett vittne för honom.

Dygden *hypomonē* kommer se olika ut i olika tider. I exemplet med militärmakten kan konstateras att även om värnplikten är återaktiverad är det färre som inkallas. Ungefär 10 % beräknas kallas till militär tjänstgöring kommande årskullar.⁸⁸ Att i stor skala uthålligt och motståndskraftigt avtjäna fängelsestraff kommer därför inte ha samma verkan som det hade kring sekelskiftet, färre berörs helt enkelt. Dessutom har förändring skett i hur våldets nödvändighet legitimeras, få hänvisar längre till "våra präster och Sveriges lag." Christopher Lasch menar att det i moderniteten sker en förändring i hur de härskande klasserna legitimerar sitt styre. Det går från religion och filosofi till nödvändigheten att underkasta sig verkligheten själv:

De nya formerna av kontroll strävade inte efter att få fäste i överjaget – det internaliserade tvånget att lyda – utan i jagets verklighetsuppfattning ... Det var inte längre överjagets stränga befallningar utan jagets rutinmässiga "verklighetsprövning" som skulle övertyga individen om att motstånd hade blivit om inte omoraliskt så "orealistiskt".⁸⁹

⁸⁸ Se till exempel Mikael Eriksson, "Regeringen vill att fler gör lumpen – kan bli 10 000 värnpliktiga om året", *SVT Nyheter* (2022), online: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/regeringen-vill-att-fler-gor-lumpen-kan-bli-10-000-varnpliktiga-om-aret>.

⁸⁹ Christopher Lasch, *Den belägrade familjen* (övers. Susanne Kihlgren; Stockholm: Norstedts, 1983), 41.

Om fribaptisterna förmanades genom hänvisning till moral och auktoritet, så är förmaningen av idag att anpassa sig till verkligheten. Hur kan då kyrkans motstånd mot våldets nödvändighet se ut? Självklart kan totalvägran å Guds ord och samvetets vägnar spela en roll – men detta kommer endast beröra ytterst få. Kanske ett svar finns i lovprisning, doxologi?

Uppenbarelsboken genljuder av lovprisning (Upp 4:5–11; 5:1–14; 15:3–4; 19:1–8). Att lovprisa kan ses som ett sätt att möta den Gud som alltid tar det första steget mot oss, som genom Lammet utlämnats till historiens makter och segrat över dem i uppståndelsen. I detta perspektiv kan lovprisning ses som ett sätt att ifrågasätta den politiska situationens givenhet och en tillvaro där motstånd är orealistiskt. Lovprisning kan också vara att genom vårt sätt att handla, och utan krav på effektivitet, ge ett gensvar på Kristus första gåva.⁹⁰ Ellul läser de fyra ryttarna i Uppenbarelsboken som tre av historiens krafter – krig, ekonomi och svält/pest – men Kristus rider med dessa kaotiska makter och segern är utlovad till honom ensam (Upp 6:2).⁹¹ Att lovprisa är att erkänna att detta är sant: Segern tillhör slutligen Kristus och ingen annan av historiens ovedersägliga makter. Att utöva uthållig motståndskraft, *hypomonē*, i vår tid kan i ett första led alltså innebära en outtröttlig lovprisning som är grundad i kyrkans resilienta hopp om att detta är sant. Lovprisning innebär också handling som ett otvunget sätt att vittna om detta – att hålla rosa färg på en stridsvagn, att hålla en vigilia utanför en vapenfabrik eller inför Gud och andra lyfta upp prostituerade kvinnors vittnesbörd. Att lovprisa Lammet utgör på dessa sätt ett utträde från ”verkligheten”, att låta den belysas av det sanna och tillåta att den transfigureras, genomlyses, och förändras. Det är att profetiskt öppna upp tillvaron: ”from the radical closure of this present time ... egress of history, which implies a possible emergence for the present time.”⁹²

⁹⁰ Jfr Kerr, *Christ, History and Apocalyptic*, 162–169.

⁹¹ Ellul, *Apocalypse*, 147–156.

⁹² Ellul, *Apocalypse*, 27.